

УДК 911.3

ЖОВНІР С.М.

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ БАЗИ СТАТИСТИКИ ПОСЛУГ – НЕОБХІДНА УМОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО

Постановка проблеми. Випереджаюча роль сфери послуг на сучасному етапі суспільно-географічного розвитку обумовлює необхідність глибокого дослідження ролі послуг у суспільно-географічному процесі, з'ясування принципів та механізмів функціонування цієї сфери.

Однією з найбільш важливих та складних проблем сучасного управління розвитком суспільства та сфер його життєдіяльності є проблема співвідношення виробничої сфери та сфери послуг. Як зазначає О.Г. Топчієв, просте порівняння народногосподарських пропорцій України зі світовими свідчить, що ми успадкували від Радянського Союзу занедбану, архаїчну, розбалансовану й неефективну структуру господарства [1, с. 25]. Вирішення проблем структурної перебудови економіки повинно будуватися на нових методологічних та організаційних принципах. Перехід нашої держави до ринкової моделі, докорінна зміна виробничих відносин у всіх сферах господарювання, інтеграція України у світове співтовариство викликали необхідність не тільки удосконалення діючої, а й створення нової статистичної методології, що ґрунтується на розроблених міжнародними статистичними організаціями стандартах, застосовуючи які можна порівнювати макроекономічні тенденції в часі і в різних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сфери послуг викликає великий науковий інтерес. Вивченню суспільно-економічних відносин у цій сфері присвячені роботи О.Г. Топчієва, М.І. Долішнього, В.І. Дорошенка, В.І. Куценко, О.О. Любіцевої та інших вітчизняних вчених. О.Г. Топчієв відзначає радикальні зміни у світовому господарстві щодо співвідношення сфер матеріального виробництва і послуг, які призвели до якісно нового розуміння значення послуг – так званої „революції послуг” [2, с. 526].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Процеси приватизації та демонополізації об'єктів сфери послуг, створення недержавних структур призвели до того, що з-під державного інформаційного контролю вийшло багато підприємств, установ та організацій, які працюють на ринку послуг. Разом з тим, з'явилися такі види послуг, яких раніше не існувало, або їх існування не засвідчувалось. Суттєво зросла потреба у новій розгалуженій інформації про фінансове становище підприємств, оцінці масштабів перетворень та їх економічних наслідків. Але на сьогодні наявність багатьох перешкод, як-от комерційна таємниця, відсутність реєстраційного номера фірми, невідповідність юридичної та фактичної адрес, а також зареєстрованого і фактичного виду діяльності, ускладнює отримання інформації про діяльність суб'єктів бізнесу. Сучасні міжнародні статистичні стандарти визначення важливих макроекономічних показників вимагають обліку не тільки легальної економічної діяльності у сфері послуг, а й так званої „тіньової” діяльності у цій сфері. Статистичні органи в Україні тільки частково враховують показники діяльності неформальної економіки, внаслідок чого якість статистичних даних знижується.

Мета статті. З позицій суспільно-географічної науки розглянути проблеми наукового дослідження функціонування сфери послуг в умовах структурної трансформації економіки України, проблеми аналізу діяльності суб'єктів ринку послуг у зв'язку із статистичним обліком та обмеженістю статистичної інформації.

Виклад основного матеріалу. Сфера послуг – багатокомпонентний комплекс, що охоплює весь перелік послуг, як матеріальних, так і нематеріальних, які потрібні для задоволення потреб кожної людини та забезпечення умов нормальної життєдіяльності суспільства. Всі елементи комплексу об'єктивно пов'язані основними формами існування матерії – простором і часом, потоками речовини, енергії, інформації, а також обов'язково є організованими певною формою управління.

Стандартні методики збирання, обробки та репрезентації статистичних даних відповідно до потреб державного управління та макроекономічного аналізу розробляє і публікує ООН. Визнана у світі система обліку – System of National Accounts або Система національних рахунків (СНР) – є основою для обчислення базових макроекономічних показників. Вона представляє економічний стан країни, узагальнюючи грошові і не грошові потоки, ресурси та їх використання в економіці за основними секторами (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльні характеристики системи матеріального виробництва (СМВ) і системи національних рахунків (СНР) [3]

СМВ	СНР
Виділяє в економіці матеріальну і нематеріальну сфери. Додана вартість нематеріальної сфери не входить до національного доходу.	Розглядає економіку як єдине ціле, де всі галузі економіки виробляють національний дохід.
Народне господарство поділяється на галузі (важка та легка промисловість, сільське господарство тощо).	Економіку додатково поділяють на економічні сектори (сектори фінансових та не фінансових корпорацій, загальнодержавного управління, домашніх господарств та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства).
Надає перевагу натуральним показникам.	Спирається на вартісні показники.
Показники СМВ виражено не в термінах фінансових потоків, а в термінах потоків матеріальних ресурсів.	Представляє економічні процеси через фінансові потоки, які відображено у фінансових рахунках.
Не передбачає відображення таких показників, як валовий прибуток, заощадження та позики.	Є системою агрегованих величин, що дають цілісну картину макроекономічної ситуації в країні.

Протягом тривалого часу українська статистика розвивалася в закритому для міжнародного досвіду середовищі й відповідала потребам опису та аналізу планової економіки. Формування статистичної інформації на методологічних принципах, які застосовувались у колишньому Радянському Союзі (система матеріального виробництва), не забезпечувало комплексного підходу до статистичного вивчення сфери послуг, а саме: враховувались тільки так звані „платні послуги для населення”, хоча сфера послуг обслуговує не лише населення; були змішані поняття оплати послуг та споживання послуг; не відповідала міжнародним стандартам система показників та класифікацій у сфері

послуг. Це значно ускладнювало порівняння показників економічного розвитку України з іншими державами, що не сприяло проведенню реформ, залученню іноземних інвестицій та утруднювало інтеграцію у світову економіку.

За роки реформування в Україні відбулися кардинальні зміни у функціонуванні інституціональних структур та об'єктів сфери послуг. Виникли елементи ринкової інфраструктури: товарні та фондові біржі, асоціації оптової торгівлі, комерційні центри, ярмарки та аукціони, брокерські контори, а також комерційні банки, інвестиційні компанії, аудиторські фірми, підрозділи з інформаційного та правового обслуговування ринків, рекламні агентства та інші об'єкти. Одночасно виникла потреба пристосування до нових умов господарювання системи статистичного спостереження за новоутвореними господарськими формуваннями – асоціаціями, концернами, консорціумами, біржами, індивідуальними господарствами та іншими ринковими структурами. Дослідження ринків послуг, інтелектуальної власності, „ноу-хау”, позичкового капіталу, інформації та інших ринків, що утворилися й функціонують, були неможливі без розробки й впровадження нової методологічної бази. Вироблення ефективної державної політики в умовах ринкової економіки, коли підприємства і домашні господарства функціонують самостійно, керуючись тільки своїми інтересами, передбачає створення стимулів і забезпечення певних „правил гри”, що спрямовували б діяльність економічних агентів на досягнення суспільних цілей. Отже, постала потреба отримання узагальненої картини економічної активності в країні, а внаслідок того, що донедавна національна статистика практично не виділяла послуги в самостійний предмет статистичного вивчення, це обумовило не лише удосконалення системи показників чи методологічних підходів, а розробку концептуальних основ статистики послуг.

Також постала проблема вибору оптимальної періодичності збирання інформації. Сучасна модель статистики послуг, виходячи із статистичного досвіду найбільш розвинених європейських країн, повинна складатись з наступних блоків [4, с. 7]:

- короткотермінова статистика;
- структурна статистика;
- річна тематична статистика.

У нових умовах, коли виробникам потрібно реагувати не тільки на довгострокові тенденції, а й на короткострокові сигнали ринку, зростає зацікавленість суб'єктів бізнесу у деякій інформації за дуже короткі періоди (тижнева, декадна). Саме тому першочерговою потребою стала розробка методології розрахунків короткотермінових індексів статистики послуг. Для аналізу кон'юнктурної ситуації на ринку та отримання короткотермінових прогнозів розвитку економічної кон'юнктури корисно використовувати такий вид обстежень як кон'юнктурні обстеження підприємств та споживачів. Відомо, що кон'юнктурні обстеження надають, в основному, додаткову до статистичної, переважно не кількісну, а якісну інформацію. Це безпосередньо думки, оцінки, очікування самих респондентів, які дозволяють відтворити повну картину стану справ на даний момент та змодельовати ситуацію на найближче майбутнє. Необхідно зазначити, що надзвичайна неоднорідність, розмаїтість послуг потребує диференційованого підходу до їх вивчення, а методологічні положення щодо формування систем короткотермінових та річних показників мають враховувати особливості різних видів послуг. Значна кількість підприємств сфери

послуг та складність кон'юнктурних спостережень на цій сукупності, обумовлює необхідність впровадження обстежень на вибірковій основі та розробку методики екстраполяції отриманих даних на генеральну сукупність.

Перехід України на прийняту в міжнародній практиці систему обліку та статистики охопив всі сфери обліку в народному господарстві, призвів до змін у методології визначення структури економічного виробництва, а саме: було запроваджено систему національних рахунків (СНР), яка розглядає економіку як єдине ціле, без принципової різниці між виробництвом матеріальних благ і наданням послуг, дає загальну оцінку результатам діяльності всього народного господарства як з матеріально-речової, так і з фінансової точки зору для всіх господарських одиниць на всіх рівнях функціонування економічного механізму. Класифікація інституційних секторів передбачає виділення для економіки в цілому п'яти секторів: нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління, домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. Виділяється ще один сектор „Інший світ”, що характеризує зарубіжні зв'язки держави. Базовим показником СНР є валовий внутрішній продукт (ВВП), який відображає вартість кінцевих товарів і послуг, що їх резиденти виробили на території країни за рік. Таким чином, матеріальні та нематеріальні послуги стали визнаватися такими, що створюють продукт і дохід держави, відіграючи роль в економічному зростанні. Поряд із цим, згідно основних принципів СНР, в обсяг виробництва послуг включається виробництво тільки тих послуг, які надаються іншим одиницям. Це можуть бути послуги, призначені для продажу на ринку, або призначені для загального використання іншими одиницями (послуги некомерційних організацій та державних установ). Послуги, спожиті самою одиницею (наприклад, послуги бухгалтерії чи відділу кадрів у складі організації, підприємства або послуги, надані в межах одного домашнього господарства) цим правилом виключаються з концепції виробництва послуг.

Експерти Міжнародного центру перспективних досліджень засвідчили, що Державний комітет статистики України, Національний банк і Міністерство фінансів досягли істотного прогресу в справі запровадження міжнародних стандартів статистики. Водночас експерти констатують, що статистика послуг усе ще не відповідає світовим стандартам, а нинішні процедури поширення статистичної інформації не дають змоги повною мірою задовольняти потреби користувачів [3]. На сьогодні існує ряд проблем, які потребують вирішення:

- класифікація підприємств, що надають послуги, не повністю узгоджується з міжнародними стандартами (деякі фінансові, консалтингові та рекламні послуги враховуються тільки частково);

- не всі новітні послуги можна ідентифікувати за існуючою системою статистичних класифікацій, а тому не вдається повністю охопити й обстежити підприємства, що надають новітні послуги;

- деякі приватні підприємства, а також суб'єкти господарювання, які надають послуги домашнім господарствам, ухиляються від звітності або вказують у звітах неповний обсяг послуг.

У статистиці послуг потребують значних змін як методологія обчислення показників, так і організація збору даних. З метою проведення щомісячних спостережень за роздрібними цінами й тарифами на товари і послуги, аналізу їх динаміки виникла потреба формування представницької вибіркової мережі підприємств сфери послуг. Ця мережа має представляти всі регіони держави,

міську та сільську місцевість, усі форми торгівлі та сфери послуг. Суцільний облік підприємств і організацій сфери послуг забезпечить Державний реєстр звітних одиниць України, який повинен містити не тільки загальні дані, а й інформацію про ділову діяльність суб'єктів бізнесу.

Висновки. Необхідність більш ґрунтовного вивчення процесів, що відбуваються у соціальній сфері, обумовлює: у сфері освіти – впровадження загальноприйнятих у міжнародній практиці норм статистики середньої, професійної та вищої освіти; у сфері культури, відпочинку та туризму – розробку більш диференційованої статистичної бази; у сфері медичного обслуговування населення – розробку інформаційної бази для моніторингу нових видів медичних послуг, що з'явилися в останні десятиріччя, зокрема страхової медицини та телемедицини; у сфері житлового та комунального господарства – ліквідацію існуючої невідповідності між показниками, які характеризують житловий фонд міст та сільських населених пунктів, що забезпечить можливість порівнянь житлових умов сільського та міського населення.

Для забезпечення одержання найбільш повної інформації щодо ситуації на ринку послуг (тенденцій і закономірностей процесів, що відбуваються, характеристики зайнятого у цій сфері населення) в умовах трансформації економіки, роздержавлення та приватизації майна, комерціалізації сфери послуг, формування відповідної системи статистичних показників повинно охоплювати всі, починаючи з первинного, рівні обліку. Пріоритетними напрямками на загальнодержавному рівні мають стати впровадження різноманітних класифікаторів, реєстрів, створення інтегрованих баз даних щодо територій, впровадження інформаційних технологій для оперативного оброблення даних у діалоговому режимі.

1. Топчієв О.Г. Теоретичні основи регіональної економіки: Навч. посібн.. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 140 с.
2. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посібн. – Одеса: Астропрінт, 2001. – 560 с.
3. <http://icps.com.ua>
4. Концепція статистики послуг / Держ. комітет статистики України. – 2001.

The sphere of services is the catalyst development of economy now. Complicated economic and demographic situation in Ukraine is a reason to making effective system of observation of important social process in the sphere of services. Research the peculiarities and the problems contemporary situation of the statistics of services.